

CORRESPONDÈNCIA ENTRE PLA I CRUZET

La Copa Davis de les edicions catalanes

CARME ARNAU

La publicació de Josep Pla i Josep Maria Cruzet, *Amb les pedres disperses. Cartes 1946-1962* (Destino, 2003), amb edició i pròleg de Josefa Gallófré, té un interès enorme per múltiples aspectes. Sobre tot perquè el lector s'adona, a través de les 463 cartes creuades entre Cruzet i Pla, de la gran personalitat d'aquests autèntics *homenots*, per dir-ho amb la terminologia planiana, i de l'esforç titànic desplegat per un escriptor i un editor que, malgrat les dificultats de tots tipus amb les quals es van haver d'enfrontar, van tirar endavant el que s'havien proposat de realitzar, amb voluntat, amb tenacitat; es tracta de dos projectes de gran envergadura, l'un en el camp de l'escriptura, l'altre en el de l'edició, per Catalunya, pel català. Pla, al costat de Cruzet, inicia de cap i de nou la seva producció –corregeix, destrueix, amplia i, sobretot, escriu–, amb una extrema regularitat, lliura llibres a l'editor, uns llibres que esdevindran clàssics: *Girona*, *Els pagesos*, *El carrer estret*...; d'aquesta manera endega un projecte que, com ell mateix li confia, “fa rodar el cap”; l'any 1947, concretament el 6 d'abril, Pla escriu a Cruzet i li confia: “Li podria donar 30 volums –de 350 pàgines– la majoria dels quals inèdits. Fa rodar el cap”. Per la seva banda, Cruzet també publica incansable llibres, la clàssica *Biblioteca Selecta*, *Obras Completes*, *Biblioteca Perenne*, endega premis literaris, la Nit de Santa Llúcia, perquè encara que no li agradi s'ha de fer soroll, organitza sessions literàries i homenatges, a Riba, a Sagarra..., i discretament però incansable porta a terme una feina enorme; per Pla, de fet, es tracta de “l'únic intent real per salvar la literatura catalana”. Mentre que Cruzet valora els llibres de Pla que publica i tot el seu projecte: “El gran autor de fora es vostè, però ha faltat l'autor de Barcelona”, considera.

CIRCUMSTÀNCIES ADVERSES

I tots dos es fan costat, mentre pateixen les mateixes circumstàncies adverses d'una postguerra fosca, sobretot, la censura que no els deixa dormir, que els envelleix, segons es queixen repetidament. Una censura arbitrària i per tant impossible de preveure –es fan supressions en els contes d'Adersen, i fins i tot se n'elimina un!–, que retarda, que entorpeix la publicació: els llibres s'han d'enviar a

PLA TENIA UNA CAPACITAT DE TREBALL MOLT ALTA

JAUME VICENS VIVES VA SER BON AMIC DE JOSEP PLA

Madrid abans de poder-se publicar, i no se sap mai com aniran les coses; per aquest motiu es busquen influències, persones que els puguin donar un cop de mà, i Pla compta sempre amb l'ajut incondicional de Vicens Vives, amb el qual l'uneix una relació molt estreta, de valoració mútua. Però, a més d'aquesta censura que els neguiteja, existeix la problemàtica d'una manca de crítica en català –repetidament esmenten la possibilitat de fer una revista, un projecte que no arriba a quallar–, amb la qual cosa les obres tenen un ressò escàs, malgrat la incondicional ajuda d'escriptors prestigiosos, com ara Espriu, Foix i Riba, i de crítics sensibles, com és el cas d'Antoni Vilanova; tanmateix, el problema fonamental i endèmic de la literatura catalana és la manca de públic lector, o l'escassetat d'aquest públic; de fet, Cruzet pensa amb nostàlgia en l'època d'abans de la guerra, quan les classes modestes s'interessaven per la literatura en català. Per aquest motiu vol publicar llibres assequibles i no pas edicions luxoses. O demana a Pla que escrigui llibres sobre els futbolistes o els fabricants perquè en aquest cas tindran lectors, “no perquè fos en català, sinó encara que ho fos”. De fet, a través de la correspondència es pot fer un retrat de la societat catalana i espanyola del moment –i aquest és un altre aspecte destacat del llibre–, quan, per exemple, l'editor confia que “sempre m'ha fet por tocar les al-

tures, ja que com més amunt més poc propicis acostumen a ésser a la cosa catalana. Però si no hi ha més remei, tindrem que fer-ho”; i aquest “no hi ha més remei” sembla el mot d'ordre que els fa avançar a tots dos; Pla, que treballa com un forçat, es dirigeix al seu editor i li diu “Estic fatigadíssim. Però no hi ha més remei”, i pensa que el final “serà molt bonic”, malgrat que l'editor no ho vegi tan clar.

AMENA I INTEL·LIGENT

De fet, Pla i Cruzet lluitaran per superar-ho tot –les enveges, l'anticatalanisme...–, Pla escrivint de manera incansable, sovint dia i nit, al llit, una literatura amena i intel·ligent, que atregui el lector, cosa que aconseguirà, i esdevindrà un autor d'èxit; de fet, a través de les seves cartes, que de vegades tracten aspectes purament comercials –és

Pla qui fixa el preu dels llibres i Cruzet paga escrupolosament, per exemple–, però sovint són de gran interès, podem saber que el que més li interessa com a creador és precisament aquesta amenitat, “que és una cosa general a moltes literatures i poc cultivada en el nostre país”. Tenim la impressió, a més, que Pla fa llibres més que no pas n'escriu –“li donaré baratíssim”, diu, per exemple–, un producte determinat amb unes característiques pròpies internes i externes, amb una extensió de 250 pàgines –si en manquen, n'afegeix–. Així, quan lliura a Cruzet *Un senyor de Barcelona* li escriu: “Traduït per mi, escurçat d'un cantó, allargat per l'altre, posat en el català més viu que puc obtenir, és un llibre que resultarà divertidíssim. El 30 d'agost serà a la seva disposició. En aquest moment hi treballo dia i nit. És un èxit segur que prepararà el d'*El carrer estret*. Ja me'n donarà notícies”.

Lluny de la imatge d'un Pla informal, que ha circulat profusament, de la lectura d'aquesta correspondència sorgeix la d'un autor que té com a centre de la vida la seva obra, a la qual es dedica en cos i ànima –quatre volums per any–, i que, a més, segueix de prop les vendes dels llibres i procura que darrere de l'un en surti un altre, perquè, segons ell, els llibres fan “marxar els llibres”. Autor amb una personalitat molt sòlida, vol que la seva obra tingui una forma i fons iguals, corrents, quotidians, grisos, per dir-ho amb el títol

de les memòries que sabem per les cartes que redacta pacientment, *El quadern gris*; per això, quan Cruzet vol posar unes estrelletes a les cobertes, Pla s'hi oposa de manera rotunda, contundent: “En la portada d'*Els anys* no hi ha pas d'haver estrelletes, si li plau, amic Cruzet! [...] Per favor, amic Cruzet, res d'estrelletes, ni de colors extravagants. Tot conegut i vulgar –vull dir, corrent, habitual–. Vegi l'admirable monotonia de Gallimard. És la millor insígnia comercial: tots els llibres són iguals”. O bé quan Cruzet, per tal d'atreure el lector, pensa titular *La cuina catalana* l'obra *Llagosta i pollastre*, un títol que Pla no accepta de cap manera, perquè és un “títol per un manual de cuina, per un llibre de fórmules de cuina i, per tant, un llibre que no té res a veure amb el llibre que li he fet” –i notem l'expressió, com qui fa un vestit–, i, per rematar l'assumpte, conclou: “Estic segur que vostè no inclouria, en la *Selecta*, un llibre titulat *La cria de conills*. Doncs, el que em proposa és aproximadament el mateix”.

PLA, INFATIGABLE

Pla, a més d'escriure de manera infatigable, no és ni envejós ni tem la competència d'altres autors, i dóna consells a Cruzet, amb vista als que creu que cal incorporar al catàleg molt extens de l'editorial –Gaziel i Xammar, per exemple–, i valora, sobretot, la presència d'escriptors joves, una necessitat, perquè evidentment d'ells depèn la continuïtat de la literatura catalana. Pla, que no deixarà d'escriure articles –malgrat la seva insistència a abandonar-los–, també es fa ressò dels llibres que Cruzet publica, a *Destino*, sobretot, de vegades seguint les indicacions que li dóna l'editor i amic. De fet, Cruzet també demostra ser un bon crític, i així quan Pla pensa que potser la seva obra és massa local, en relació concretament amb *L'Empordanet*, Cruzet li contesta, seguint en aquest cas a Montaigne, que particular vol dir universal. O quan Cruzet publica una nova versió de la traducció de Manent d'*El llibre de la jungla*: “Crec que la reedició d'aquesta magnífica traducció d'en Manent revisada a fons d'acord amb l'actual tendència de simplificar el llenguatge és importantíssima. Gairebé tant com la nova versió de l'*Odissea* d'en Riba. Si més endavant tingués ocasió d'al·ludir-la en algun dels seus articles a *Destino*, li quedaria molt reconegut i m'ajudaria a fer conèixer la naixent *Biblioteca Selecta Universal*”. De fet, tots dos reconeixen l'esforç i el valor de la feina de l'altre i Cruzet li escriu: “Vostè i jo no tenim el que se'n diu una salut de ferro, però formem una parella formidable: la Copa Davis de les edicions catalanes”.

Cruzet i Pla es fan costat, mentre pateixen les mateixes circumstàncies adverses d'una postguerra fosca i de la censura

CORRESPONDÈNCIA ENTRE PLA I CRUZET

► ► ►

La institució de la festa dels premis de Santa Llúcia ve d'aquí. Però fixem-nos que Cruzet es posà d'acord amb els Aymà, que són *erichons*, així com anys més tard estableix bona relació amb gent del *Correo* de tendència i procediments *guineuencs*. La història dels *erichons* en la vida quotidiana del temps de la *Nova Renaixença*, des del 1946 fins al 1962, ha de ser rica de coneixences i d'aventura. Però s'espera, com ells saberen fer-ho, amb esperança. L'*erichó* és un esperançat innat i per tant un cas perdut (o bé a recuperar amb paciència) vist des de les *guineus*, les quals ja tenen la història en bona part feta (malgrat que mai no n'hi ha prou) perquè va arribar que la feien ells. Tal com anaren les coses –la caiguda dels feixismes fou decisiva–, uns i altres s'havien de retrobar i això era el que calia. Des de la primera generació de postguerra, jo em vaig trobar *erichó*, sense poder treure el cap a l'escenari dels titelles. Però va ser Josep M. Cruzet, *guineu* tot terreny, qui escoltant Garcés, em va deixar fer d'*erichó* en públic. S'estimava més, per a la literatura catalana i per al seu comerç –com diu Pla, Cruzet afegia qualitat al sentit comercial– la mala maror que el marasme. Mai no va interferir per res ni em va fer la més pe-

L'«erichó» és un esperançat innat i per tant un cas perdut (o bé a recuperar amb paciència)

tita indicació sobre el contingut de totes dues antologies. La selecció va passar per la revisió de Josep Miracle, que es va estar estoicament de dir-me que no hi estava d'acord, tot i que preveia, això sí, que la censura faria algun estrall, tal com va ser. A les cartes Cruzet-Pla n'hi ha referències.

El terme *Nova Renaixença* l'empràvem amb Batista i Roca, a Londres, no del tot convençuts. De lluny els *erichons* es posaven les punxes més dretes. Anàvem a la biblioteca del Museu Britànic (com s'anomenava llavors) i ell em veia treballant en les antologies de Cruzet i de Gili. Ja era partidari aleshores d'aprofitar-ho tot i tothom i de passar per alt tot allò que ens havia separat horriblement. Allò que ens unia era cada vegada més ampli, creia, i de més futur, encara que fos un fet el “miratge trencat”, com deia Adolf Bertran de l'*erichó* (amb traces de *guineu*) Joan Sales. Sota el retrat de Cruzet –de catalans il·lustres– d'aquestes seves cartes hi aniria bé el vers de Peruchó: “La vida serà dura amb la victòria”.

L'AUTOR EMPORDANÈS JOSEP PLA VA COL·LABORAR MOLTS ANYS AMB L'EDITOR JOSEP M. CRUZET

Una lliçó moral

MELCION MATEU

Així, d'entrada, molts podríem pensar que aquest és un llibre destinat no ja als lectors de Pla –que afortunadament som abundants– sinó als seus estudiosos: filòlegs, historiadors i periodistes. Fals. Aquest llibre pot interessar a tothom (bé: a tothom susceptible de mostrar interès per un llibre): als lectors de Pla, evidentment, però també a totes aquelles persones sensibles al fet que d'epistolaris com aquest –ara, en l'era dels SMS i els e-mails– ja no se n'escriurà cap ni un. I ben mirat, sense tenir cap intenció artística, aquestes cartes de Josep Pla i el seu primer editor català després de la Guerra Civil conformen un volum interessant, entretingut i fins i tot apassionant. Un llibre que *haurien* de llegir totes les persones que professionalment tinguin o hagin tingut res a veure amb el món del llibre o l'articulisme –des de negres editorials fins a salvadors de la cultura, editors, autors, personatges (mediàtics) i, naturalment, ressenyistes de tota mena–: perquè aquestes pàgines conformen tota una lliçó moral sobre el fet d'escriure i d'intentar viure d'allò que s'escriu i es publica, i de fer-ho en uns temps que les coses vénen mal dades, tot just quan el règim franquista deixa de prohibir per sistema tota publicació en català.

LA TASCA EDITORIAL

L'homenot Josep M. Cruzet (Barcelona, 1903-1962) fou membre fundador i director de l'encara existent Llibreria Catalònia, que durant la seva època esdevingué també editorial i distribuïdora. Després de la Guerra Civil i d'un breu exili francès, rebatejà la llibreria com a Casa del Libro, i

reprengué la seva tasca editorial sota el segell Selecta. Va ser seva la iniciativa de resuscitar l'edició en català durant els temps més foscos del franquisme, i per fer-ho va haver de moure's amb tanta voluntat i fermesa com cautela i discreció.

En les 463 cartes que componen l'epistolari Pla-Cruzet –més de 700 pàgines en total– veiem la fe i el coratge que empenyeren tots dos interlocutors a portar a terme iniciatives que traspassaven el seus interessos individuals: la ingent obra de Pla per una banda, l'heroica tasca editorial de Cruzet per l'altra. Pla i Cruzet s'esforcen a conjugar els seus ideals amb les seves limitacions personals i econòmiques, sempre dins el limitadíssim espai que la situació política els oferia.

Des del principi, Cruzet s'interessa per adquirir els drets de publicació de l'obra catalana completa de Pla. Pla se sent afalagat per una banda, però per l'altra la responsabilitat l'aclapara: és massa vell –49 anys– per guanyar-se la vida amb l'articulisme (“Ja sap que jo em defenso a la setmana i que de vegades tinc necessitat de cèntims”, escriu) i massa jove per pensar en el que ha de ser el seu llegat literari. Cruzet li demana consell sobre els autors que convé publicar, Pla li facilita noms i contactes. Pla es mostra com un excel·lent administrador de si mateix: calcula el preu de les seves edicions, deixa ben clar el seu interès a publicar sense contracte. Cruzet demana permisos a Madrid, es veu obligat a destruir llibres. Pla li compra els exemplars que es pot permetre (normalment a compte dels seus drets). Cruzet li ofereix totes les garanties possibles. Pla demostra fe en el

LES FRASES

CRUZET

“A mi em sembla molt bé que aquests nois milionaris, que fan els diners que volen amb les sedes i els teixits, protegeixin a escriptors i inclús emprenguin edicions que un professional no pugui enfocar en un aspecte comercial, però que es fiquin en el terreny en què un està bregant fa més de vint anys, i amb les obres que he treballat tota la vida, i teníem al nostre catàleg, francament és una cosa que, com se pot suposar, ens té que molestar en gran manera”.

PLA

“No cregui pas que l'edició d'aquests papers sigui una cosa senzilla. S'ha d'escriure altra vegada tot. S'ha de recollir moltes coses que no tinc. En principi, la cosa em fa molta il·lusió, però hi haurà mesos de feina d'elaboració difícil donades les circumstàncies presents. Vostè no sap avui el que és anar amb tren, autobús o haver de viure en fondes i restaurants. No tinc pas tanta força com abans”.

CRUZET

“Amb l'[Eugeni d'] Ors, que és un pesat, fa molt temps que estem en ‘pourparlers’”.

PLA

“I ara anem a la seva carta, que no vaig contestar perquè hi ha coses que val més deixar-les tranquil·les. Li he dit reiterades vegades que, ni per edat ni per la meua insignificant categoria literària, no puc entrar en una negociació sobre obres completes”.

projecte de Cruzet (“L'esforç de vostè és considerable però no crec pas que li falli. El més encertat de tot és haver suprimit, per elevació, la competència entre els editors de literatura catalana”). Cruzet li demana a Pla que comentis a la revista *Destino* els llibres que edita. Pla li suggereix de fer una revista per promoure la literatura catalana.

Cruzet comença publicant –per conveniència política– les *Obres completes* de Verdaguier; no es descuida, però, de completar el seu catàleg poc després amb les de Costa i Llobera i Joan Alcover: al capdavant poetes tan sols uns anys més joves que Verdaguier, però d'una modernitat indubtablement superior (algunes institucions dedicades a celebrar centenaris en podrien prendre nota: enguany, senyores i senyors, és el 150è aniversari de Costa i Llobera i d'Alcover, i s'hauria de celebrar amb tots els honors que es mereixen).

VOLER SER LECTOR

Pla reescriu els seus llibres de dalt a baix, en revisa les proves. Suggereix títols i autors constantment a Cruzet (“Si visquéssim en temps normals –escriu– i jo pogués viure a Barcelona com s'hi vivia abans, li hauria demanat d'ésser lector, per gust, de la seva organització editorial”). Cruzet lluita per aconseguir, i l'aconsegueix, una “magnífica cartera d'autors”.

És clar que en 15 anys de tracte i intercanvi epistolar hi ha lloc per als silencis i els malentesos, però arreu es veuen superats pel respecte –es tracten de vostè– i per la cordialitat –hi ha innumerables mostres de vertadera confiança i amistat–. La tasca que Cruzet proposa a Pla li arriba a semblar irrealitzable (“Li podria donar 30 volums –de 350 planes– la majoria dels quals inèdits o quasi. Fa rodar el cap. Però no somniem i deixem les coses per més endavant”): la mort de Cruzet va fer que el projecte quedés truncat. Però Pla no va deixar la seva obra a mitges, i l'acabaria publicant gràcies a un altre editor que, en un altre format, creia en el projecte de Cruzet. El bé comú supera els afanys de protagonisme: en aquests temps en què el mercantilisme sembla imposar-se davant de tot projecte cultural, aquestes cartes esdevenen tota una lliçó moral.

Pla escriu: “Estic d'acord amb tot el que em diu, i és veritablement de lamentar que la poca gent que en aquests temps han defensat virtuts tan civilitzades com la tolerància i la transigència resultin tan o més intolerants i intransigents que els altres”. En podríem aprendre, d'aquestes cartes: tot i que lliçons com aquesta no ens la donen els llibres, sinó la vida.

Josep Pla i Josep M. Cruzet,
Amb les pedres disperses.
DESTINO. Barcelona, 2003.